

РАТНА ПРОШЛОСТ НАШИХ НАРОДА И НАРОДНОСТЦ

КЊИГА ДВЕСТО ТРИНАЕСТА

**МОНОГРАФИЈА
ЈЕДИНИЦА НОВ И ПО ЈУГОСЛАВИЈЕ**

КЊИГА ПЕДЕСЕТ ДРУГА

УРЕБИВАЧКИ ОДБОР

РАХМИЈА КАДЕНИЕ, генерал-пуковник, председник; члановн: АЛИ ШУКРИ-ЈЛ; РИСТО ЦУНОВ; ДАКО ПУАЧ, генерал-пуковник; ЖИКА СТОЈШИН, генерал-потпуковник; ФАБИЈАН ТРГО, генерал-потпуковник; ВЕЉКО МИЛАДИНОВИН, генерал-потпуковник; ЈОЦО ТАРАБИН, генерал-потпуковник; АНДРО МИЛАНОВИБ; МЕТОДИЈЕ КОТЕВСКИ, генерал-потпуковник; МИЛАН ДАЉЕВИН, генерал-потпуковник; СВЕТОЗАР ОРО, генерал-мајор; АВГУСТ ВРТАР, генерал-мајор; МИШО ЛЕКОВИН, пуковник; АХМЕД БОНЛАГИН, пуковник; ВИКТОР КУЧАН, пуковник; РАДОМИР ПЕТКОВИЕ, пуковник, главни уредник

УРЕДНИК

МОМЧИЛО КАЛЕМ, потпуковник

СТРУЧНИ РЕДАКТОР

СЛОБОДАН БРАЈОВИН

РЕЦЕНЗЕНТИ

МОМА МАРКОВИЦ, члан савета федерације, и **АНДРО МИЛАНОВИБ**, потпредседник Савезног одбора СУБНОР-а Југославије

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД

ИСИДОР ЂУКОВИЋ

**ПРВА
ШУМАДИЈСКА
БРИГАДА**

БЕОГРАД, 1978.

*Борцима Прве шумадијске бригаде
и народу Шумадије у знак захвалности
за показану храброст у борби за слободу.*

УДК 355.486 (497.11) „1943/1944“

ЂУКОВИЋ, ИСИДОР

ПРВА ШУМАДИЈСКА БРИГАДА. (Аутор): Исидор Ђуковић, Београд, Војноиздавачки завод, 1978; стр. 463; 8° (Ратна прошлост наших народа, књ. 213. Монографија јединица НОВ и ПО Југославије, књ. 52)

Ово је монографија о стварању и борбеним дејствима Прве шумадијске НОУ бригаде. Монографија је урађена на основу сачуваних докумената, објављене литературе и казивања учесника.

Обрађени су сви видови борбених дејстава, непријатељске офанзиве, терор и злочини окупатора и четника у Шумадији. Посебно је обрађена Пријепољска битка у којој је бригада имала велике жртве, али то није утицало да и даље њена борбена ударност и морално-политичко стање умањи њен огроман допринос у даљим операцијама у којима је учествовала.

ПРЕДГОВОР

Монографија Прве шумадијске бригаде написана је на основу документарне грађе и сећања преживелих бораца. Она верно приказује војну и политичку ситуацију у централној Србији 1943. године и истиче значај формирања ове бригаде за развој народноослободилачке борбе у Србији, и не само њој. Мноштвом упечатљивих детаља, чињеница и општих закључака, осветљено је херојство бораца и заелужено истакнута епопеја бригаде у Пријепољу, 4. децембра 1943. године.

У ширем смислу, монографија је значајан прилог историји народноослободилачког рата у Србији и Југославији. По садржају, начину обраде, документованости, стилу и језику, којим је писана, она ће бити нарочито драга борцима Прве шумадијске бригаде.

Казивање о Првој шумадијској бригади је потпуно и целовито. Њиме се приказује војно-политичка ситуација у време њеног настанка, рад партијских организација, активност комуниста, скојеваца, симпатизера и сарадника народноослободилачког покрета. Исто тако, она верно приказује тежину непријатељског притиска и похода да уништи све што је желело да се бори за слободу.

После повлачења Врховног штаба, Централног комитета и дела војног и политичког руководства Србије, с главнином партизанских онага, из западне и централне Србије у Санџак и источну Босну, почетком децембра 1941. године, у Србији је настао период жестоког терора. Изузетно јаке снаге Немаца и домаћих

издајника — недићеваца, љотићеваца, Пећанчевих и Михаиловићевих четника — заузеле су у првој непријатељској офанзиви слободну територију западне, источне и централне Србије. У току борби и касније, у 1942. години, непријатељ је спроводио тешке и крваве репресалије над становништвом, нарочито над учесницима и сарадницима устанка, с намером да у четку уништи сваки наставак борбе за ослобођење.

Упркос бројним жртвама, упорном борбом комуниста у 1942. шдини обновљена је и учвршћена партијска организација Шумадије, а потом и Први шумадијски НОП одред. Почетком 1943. године обнављају се и јачају партизански одреди у централној, јужној и источној Србији, развијају се органи нове револуционарне власти — народноослободилачки одбори — и омасовљавају антифашистичке организације. Народноослободилачки покрет Србије почео је да се развија бржим темпом. Напади на непријатеља поетали су бројнији, а ударци тежи.

Приказујући ту новонасталу ситуацију, аутор монографије није пропустио да истакне расположење народа, пораст утицаја народноослободилачког покрета, дејство и снагу народноослободилачких партизанских одреда, и свега што је допринело да сазру услови за оснивање прве оперативне јединице НОВ Србије. Он је потом детаљно обрадио значај формирања тих јединица у Србији, посебно у Шумадији, и њихову велику политичку, оперативну и стратегијску улогу.

На Шумадију, која је била значајан извор природних богатстава за окупатора, изводе најважнији стратегијски правци Балкана: вардарско-моравски и вардарско-ибарски. За окупатора и домаће издајнике, нарочито четнике Драже Михаиловића, то је подручје било од прворазредног значаја па су били врло осетљиви на појаву чак и малих партизаноких снага на њему. Зато је појава Првог батаљона, а затим Прве шумадијске бригаде, била знак за узбуну код непријатеља, коме енаге тзв. Српског добровољачког корпуса, жандармеријске станице и четници Драже Михаиловића нису били гаранција за опстанак у Шумадији. Немци на то подручје доводе и бугарску окупациону војску и тако

појачавају своје снаге. У јесен 1943. године непријатељ је у Шумадији био ангажовао врло јаке војне и политичке снаге које нису бирале средства да би онемогућиле развој народноослободилачке борбе.

Стварање оперативних јединица Народноослободилачке војске Србије значило је бржи развој народноослободилачке борбе, разбијање планова четника, емигрантске владе и илузија оних кругова у свету који су тада још веровали да је Србија за краља и краљевску владу. Аутор је документовано показао велики војнополитички значај појаве Прве шумадијске бригаде на домак Београда и тежину ударца који је задала четницима Драже Михаиловића у земљи и иностранству у једном преломном политичком моменту. Њене сјајне победе у борби са четницима и СДС у Дучини, Барајеву и Баћевцу — и сузбијање четничког покрета у Шумадији е јесенм 1943. године имају много већи политички, него војни значај. Бригада се тада кретала по дану, одржавала политичке зборове и митинге и разбијала четничке корпусе, што је изазивало панику код окупатора и домаћих издајника. Уплашени непријатељи су у својим извештајима преувеличавали њену снагу. Преко „Слободне Југославије“ цео свет је сазнао о њеним борбама у Шумадији.

У монографији су објективно приказане тешкоће и постепеност у стварању прве оперативне јединице Србије. Прво је образован Први-Челик, па Други батаљон. Затим је формирана Прва шумадијска бригада, од два батаљона, а касније је попуњена и трећим. Њена појава подстакла је развој народноослободилачке борбе у Шумадији и Србији. Одмах после њеног формирања у јужној Србији је израсла Прва јужноморавска бригада.

Стварање оперативних јединица веће ударне снаге и покретљивости, оспособљених да решавају крупне оперативне задатке, туку јаче непријатељске снаге и преносе тежиште дејства са једног на друго подручје, био је нов квалитет у развоју народноослободилачког покрета Србије. Настали на начелима партизанског ратовања, партизански одреди су били везани за одређено подручје на коме су изводили локалне акције:

разне диверзије, разбијање окупаторске и квислиншке власти, постављање заседа, нападање на мање непријатељске јединице, мобилисање нових бораца и друго. Кроз кратко време из ових одреда израсле су веома покретне јединице — ударни батаљони, а касније и бригада, која је водила борбе већих размера на подручју Ц^{еле} Шумадије.

Прва шумадијска бригада формирана је од бораца Космајског и Првог шумадијског народноослободилачког партизанског одреда, тј. од омладине шумадијских села и Београда. Били су то одабрани борци, прекаљени у илегалној борби, политички и војнички зрели и добро наоружани. Зато је бригада могла да напада непријатељске гарнизоне у Аранђеловцу и Лазаревцу, да разбија немачке јединице и четничке корпусе. Њено постојање и дејство дизало је морал народа, будило му веру у ослобођење, распламсавало народноослободилачку борбу, мобилисало нове борце и стварало услове за организовање нових јединица.

У монографији је дато видно место стваоању сопствених кадрова и њиховој обуци. Искуства стечена при оснивању и дејству бригада НОВЈ била су најдрагоценија. Кадрови су бирани у партизанским одредима и у партијским руководствомима срезова и округа. Руководиоци су обучавани на курсевима, а борци у ретким предасима између две борбе. Научено се одмах проверавало у борби, а недостатак обуке се плаћао крвљу. Идеолошким васпитањем борци су припремани да се боре за циљеве НОБ-е, изграђиване су њихове личности, развијано другарство, а неговани партизански морал и врлине.

Ж

Док је Прва шумадијска бригада дејствовала у Шумадији, Друга пролетерска и Пета крајишка дивизија продрле су из источне Босне и Санцака до Мокре Горе и Златибора. Из Врховног штаба је преко Срема, дошло у Шумадију шест војних и политичких руководилаца и донело радио-станицу, преко које је Главни штаб Србије први пут после 1941. године успоставио

непосредну везу са Врховним штабом и Централним комитетом КПЈ. Од тада су свакодневно радио-везом слати извештаји о ситуацији у Србији, борбама Прве шумадијске бригаде и НОП одреда, а примане директиве којима је усмеравао развој народноослободилачке борбе. Радио-везом је добијена и директива Врховног штаба да Прва шумадијска бригада крене у сусрет Другој и Петој дивизији на западним границама Србије.

Аутор је детаљно и сликовито описао пробијање бригаде на слободну територију Санцака. Требало је пробити се кроз преко 200 км окупиране територије, повезати се са штабом Др^вог корпуса, израдити план заједничких операција и остварити садејство при продору снага овог корпуса у Србију. Са бригадом се на слободну територију пребацио и део политичког и војног руководства НОП Србије.

Непријатељска лимско-дринска операција, током шесте непријатељске офанзиве, онемогућила је тада предвиђен план продора групе дивизија у Србију. Изненађена нападом многобројних непријатељских снага, 4. децембра 1943. године у Пријепољу, Прва шумадијска бригада је прихватила тешку и неравну борбу, у којој се витешки и самопожртвовано борила до последњег метка, без обзира на губитке. Била је то њена херојска епопеја, која јој је донела непролазну славу. Из њеног строја, за једанаест сати борбе, избачене су две трећине бораца, а половина њеног састава је изгинула. То су најужбудљивије странице ове књиге, богате, сликовите и објективне, на којима је кроз херојство појединих бораца насликано херојство целе бригаде у тој надчовечанској борби.

Пишући о Првој шумадијској, аутор је посветио доста пажње и Првој јужноморавској бригади. Формирана у приближно исто време, она се пробијала истим правцем и са истим циљем за Првом шумадијском. Прича о њој неоптерећује већ само допуњава казивање о Првој шумадијској, што доприноси целовитом сазнању о стасавању и борби првих оперативних јединица НОВ Србије.

Обе бригаде биле су елитне јединице, бригаде кадрова, састављене од бораца прекаљених у илегалној

и оружаном борби од 1941. до 1943. године у јужној Србији, Шумадији и Београду. Непријатељ није успео да уништи ове бригаде нити да онемогући њихово пробијање из Србије и прикључење снагама НОВЈ у Санцику и источној Босни. Тешки губици обе бригаде у лимско-дринској операцији осетили су се у даљем развоју народноослободилачке борбе Србије.

Ма да десетковане, обе бригаде су се састале у Погаиквама, код Чајнича 9. фебруара 1944. године. Њиховим спајањем формирана је Трећа српска бригада. Она је ушла у састав Друге пролетерске дивизије и, равноправно са прослављеним пролетерским бригадама, учествовала у свим борбама које је она водила. Нарочито се истакла у продору преко Ибоа и Копаоника, августа 1944. године, у борби за ослобођење јужне Србије и Шумадије, као и у даљим борбама, све до коначног ослобођења Југославије.

Време постојања Прве шумадијске бригаде било је кратко. Али њено рађање, њене борбе и маршеви, хероизам, самоодрицање и самопожртвовање њених бораца били су велики и славни. То је богато искуство нашег партизанског и народноослободилачког рата, које, без икакве сумње, заслужује да буде студиозно проучено и уграђено у војно-политичку обуку и васпитање бораца наше армије, припадника општенородне одбране и свих наших грађана.

Ова корисна и драгоценa књига добро ће доћи свима који се баве историјом народноослободилачке борбе у нас, не само због историјски важног садржаја, лепог и језгровитог начина изражавања, успелог и објективног приказивања значајних догађаја, већ и због богатства грађе саткане од докумената и причања учесника. Та изворна грађа без које ни једна књизга овакве врсте не би одговарала својој намени, чини је посебно вредном.

Мома Марковић

РЕЧ АУТОРА

У обради борбеног пута Прве шумадијске бригаде настојао сам да истакнем сву сложеност и тежину борбе, коју је водила на путу до слободе, на коме је пао велики број њених бораца и припадника НОП-а. При том сам се користио архивом Војноисторијског института, Архивом Србије, експонатима Војног музеја и Музеја револуције, објављеним и публикацијама и сећањима преживелих бораца бригаде. Коришћењем више извора, настојао сам да што објективније и верније прикажем услове и време у којима су се догађаји збили. Изворних докумената мало је сачувано. Од 1. батаљона НОВ Србије сачувано је свега неколико извештаја, а од штаба бригаде није пронађен ни један докуменат. Најбоље је сачувана преписка партијских руководства. Архива непријатеља систематски је провјеравана. Драгоцени извор података била су сећања учесника у догађајима, али су се и она морала упоређивати са писаним документима.

Из наведених извора сачинио сам списак изгинулих бораца. Најтеже је било ^тврдити имена избеглица из разних крајева земље који су изгинули у НОП одредима Шумадије или у бригади. Приликом етупања у јединице, они су предавали документе — легитимације често и илегалне и уместо рођеног имена добијали партизанско. Била је то мера предострожности и заштите, првенствено њихових породица, од прогона окупатора и домаћих издајника. У сталним покретима и честим окршајима њихови су се документи изгубили.

Многи су изгинули под партизанским именом, а да шихово рођено није утврђено. Због тога у списак погинулих нису унета имена или надимци, као што су: Стојанче, Миша, Саша, Цветко, Моца, Павле, Ера, Јованка, Ото, Ханс, Рудолф, Љубица, Шуца, Павле Рус, Ксена, Десанка Ара, Бели, Француз, Аца-Лека, Марио, Бошкић, Плави, Јова, Иван Ханжек и други. За око 30 погинулих бораца нису утврђена ни партизанска ни рођена имена, па је приложени списак непотпун. Читаоци ће веооватно моћи да помогну да се идентификују неки пали борци наведени под партизанским именима.

У границама својих могућности и уз драгоцену помоћ преживелих бораца, трудио сам се да важније догађаје из живота бригаде прикажем верно, целовито и објективно. Најобимнији и најделикатнији део посла била је обрада грађе, односно њено проверавање. На основу докумената, написао сам прву верзију рукописа. Њу је прочитало 25 бивших бораца бригаде и 15 учесника НОБ-а са њеног оперативног подручја. Њихова помоћ била ми је драгоцен па сам, на основу њихових оправданих примедби, допуна и сугестија, написао коначан текст монографије. Највећу помоћ пружили су ми секција бригаде, општински одбори Савеза бораца са оперативног подручја бригаде и рецензент Мома Марковић. Сталан подстицај и подршку имао сам од свих преживелих бораца са којима сам разговарао, па им се свима захваљујем за уложени труд, подршку и свестрану сарадњу.

Исидор Буковић